
МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
В. В. Ягоднікова
Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

В. В. Ягоднікова

ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Навчально-методичний посібник

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2011

ББК 74.58р.я7
Я30

Рецензенти: *З. Н. Курлянд,* д-р пед. наук, проф.
О. Ф. Каракасіді, д-р філософії в галузі права, проф.
Т. М. Чебикіна, канд. психол. наук, доц.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 25.03.09)

Ягоднікова В.В.

Я30 Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. / В. В. Ягоднікова. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 70 с. — Бібліогр. у кінці розд.

ISBN 978-617-02-0031-0

У навчально-методичному посібнику розкрито суть інтерактивного навчання, подано його теоретичні засади, розглянуто інтерактивні форми, методи, прийоми навчання, застосування на традиційних заняттях елементів інтерактивного навчання.

Для магістрів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, а також для всіх, хто цікавиться педагогікою вищої школи.

ББК 74.58р.я7

© В. В. Ягоднікова, 2011
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011

ISBN 978-617-02-0031-0

ЗМІСТ

Вступ 4

Розділ 1. **Науково-теоретичні засади інтерактивного навчання** 5

1.1. Сутність інтерактивного навчання 5
1.2. Психологічні особливості студентів 11
1.3. Професійна компетентність викладача 15

Запитання та завдання для самостійної роботи 17
Рекомендована література 17

Розділ 2 **. Організаційно-методичні засади застосування інтерактивних методів у навчальному процесі** 20

2.1. Організаційні форми навчання у вищій школі 20
2.1.1. Лекції та сучасні вимоги до лекційного заняття 20
2.1.2. Семінарські і практичні заняття у вищій школі 26
2.2. Застосування інтерактивних методів на лекційних і практичних заняттях 29
2.2.1. Методика організації роботи в парах 29
2.2.2. Методика організації роботи в малих групах 31

Запитання та завдання для самостійної роботи 37
Рекомендована література 37

Розділ 3. **Практика застосування інтерактивних форм і методів навчання** 39

3.1. Метод проектів 39
3.2. Кейс-метод 44
3.3. Тренінг 49
3.4. Навчальна дискусія 54
3.5. Навчальна гра 56

Запитання та завдання для самостійної роботи 62
Рекомендована література 63

Короткий глосарій 65

ВСТУП

Сучасні докорінні зміни, що відбуваються в соціально-економічному житті суспільства, висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців та впровадження науково обґрунтованої підготовки викладацьких кадрів для вищої школи.

З огляду на те, що науковці, дослідники і практики визнають нині найефективнішими інтерактивні форми, методи, прийоми і технології професійного навчання, а також зважаючи на те, що в більшості опублікованих підручників і навчальних посібників з педагогіки вищої школи інтерактивні методи навчання окремо не аналізуються, постала потреба докладно розглянути саме інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі.

У навчально-методичному посібнику викладено методологічні, психологічні, організаційні і методичні основи організації активного навчання, інтерактивні методи викладання, проаналізовано вікові психологічні особливості студентів і професійну компетентність викладача як необхідну умову організації інтерактивного навчання.

У посібнику розглянуто як інтерактивні форми навчання (рольові ігри, тренінги тощо), так і інтерактивні методи, прийоми, елементи (робота в парах, малих групах), які використовуються в традиційних формах навчання (лекція, практичне, семінарське заняття, лабораторна робота, самостійна навчальна діяльність студентів, науково-дослідна робота, навчальна практика тощо). Розкрито особливості організації інтерактивних форм і методів навчання, подано методичні рекомендації щодо їх організації і проведення.

Пропонований навчально-методичний посібник розкриває лише деякі проблеми застосування інтерактивних форм і методів навчання, не претендуючи на всеохоплюючий аналіз інтерактивного навчання у вищому навчальному закладі. Може бути використаний як додаткова література до курсів з підвищення кваліфікації викладачів та курсів для спеціалістів, магістрів “Методика викладання дисципліни”, “Педагогіка вищої школи”, “Методика викладання у вищій школі”, “Болонський процес” та ін. Призначений для викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів і спеціалістів.

Розділ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Сутність інтерактивного навчання

Характерними тенденціями сучасного світу і України зокрема є глобалізація та інтеграція суспільного розвитку, що охоплює економічні, політичні, соціальні і культурні сфери життєдіяльності людини; перехід від індустріального виробництва до суспільства інформаційних технологій, а потім і до суспільства знань; визнання людини найвищою цінністю і метою будь-якого соціального розвитку. Нові цивілізаційні виклики закономірно висувають підвищені вимоги до особистості фахівця і його професіоналізму, а отже, й до змін у сучасній освіті.

Сьогодення потребує не тільки висококваліфікованих працівників, а й таких, які здатні самостійно, критично і творчо мислити, відповідальних, мобільних, конкурентоспроможних і професійно компетентних фахівців, здатних до саморозвитку і самореалізації. Дедалі частіше роботодавці висувають до своїх працівників вимогу володіти не тільки високою професійністю, а й певними особистісними характеристиками і якостями. Таким чином, для все більшої кількості людей вища освіта сьогодні стає не просто засобом підготовки фахівців для різних сфер діяльності, а обов'язковим етапом розвитку особистості, що є відмітною ознакою нашого часу. Освіта, як визначено в Законі України "Про освіту", — це основа інтелектуального, соціального, економічного, культурного і духовного розвитку суспільства і держави, яка ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами. Вимоги сьогодення, як і традиції української вищої школи, передбачають, що у вищому навчальному закладі людина не тільки здобуває освіту, а й соціалізується, остаточно формується як особистість.

Аналіз останніх публікацій і досліджень з розглянутої проблематики, а також інформації групи експертів у складі вчених, професорів ВНЗ, студентів і роботодавців дав змогу розробити модель особистості спеціаліста з вищою освітою з відповідними характеристиками, знаннями і компетенцією:

- Якісна базова підготовка певної спеціальності в рамках моделі загальнорозвивальної вищої освіти.
- Прагнення до постійного оновлення знань і нових умінь у сфері професійних інтересів, переконаність у необхідності безперервного навчання й удосконалення.
- Здатність до об'єктивної самооцінки, до саморозвитку, потреба в досягненнях і самостійному прийнятті рішень, гнучкість і впевненість у застосуванні знань у нестандартних умовах.
- Вчасна адаптація до умов життя і професійної діяльності, що швидко змінюються.
- Висока соціальна активність у всіх сферах життєдіяльності, конкурентоспроможність у соціально-економічній діяльності.
- Наявність знань і умінь у галузі сучасної інформатики, а саме: отримання інформації від різних джерел, критичне її осмислення, систематизація, збереження, аналіз і творче використання.
- Володіння кількома іноземними мовами на рівні спілкування і виступу в будь-якій аудиторії.
- Здатність до ефективної роботи в групі, толерантність та емоційна врівноваженість.
- Сформованість загальнолюдських і національних цінностей.
- Навички подавати результат у різних формах і видах.

Вимоги до професіоналізму та особистості фахівця спонукали останніми десятиріччями до пошуку нових парадигм реформування освіти, її нових моделей і технології, інноваційних підходів, форм і методів навчання.

Як вважають науковці і практики, здобуття знань, формування умінь і навичок, розвиток особистісних і професійно значущих якостей у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця є найбільш ефективними за умови використання в освітньому процесі інтерактивних методів навчання.

Теоретичні засади застосування сучасних технологій у навчальному процесі вищої школи розкрито у працях І. М. Богданової, А. А. Вербицького, О. В. Козлова, М. Л. Разу, В. А. Семиченко, С. О. Сисоєвої, Ю. П. Сидоренко, П. М. Щербаня та інших дослід-

ників. Активні методи навчання інтенсивно розробляли таки вчені, як Л. К. Асімова, О. В. Баєва, Н. М. Богомолова, Ю. М. Ємельянов, В. П. Захаров, Д. М. Кавтарадзе, Е. А. Михайлова, В. Я. Платонов, А. П. Панфілова, Л. А. Петровська, А. М. Смолкін, Н. Ю. Хрящева, а також зарубіжні науковці Т. Альберг, К. Роджерс, Л. Брадфорд, К. Бенне, Дж. Стюарт, К. Фопель та ін.

Вирізняють традиційну, або класичну, активну та інтерактивну моделі навчання (у деяких літературних джерелах інтерактивну модель не відокремлюють від активної).

Особливостями **традиційної (класичної) моделі навчання** є те, що студенти засвоюють матеріал зі слів викладача (традиційна лекція) або з тексту підручника, не беруть участі в обговоренні, а на практичних заняттях відбувається опитування за питаннями плану теоретичного заняття і студенти демонструють тільки репродуктивні знання.

Активна модель навчання передбачає стимулювання пізнавальної діяльності і самостійності студентів, взаємодію в системі "студент — викладач", а також наявність творчих завдань. До цього методу зараховують: бесіди, відкритий мікрофон, пошук інформації, виконання індивідуальних творчих проектів, вікторини, розв'язування кросвордів, захист творчої роботи тощо.

Інтерактивна (від англ. *interactive* — взаємний акт, здатність взаємодіяти або перебувати у режимі бесіди, діалогу з чимось (наприклад, з комп'ютером) або з кимсь (людиною)) **модель навчання** передбачає організацію комфортних умов учіння, за якої всі студенти активно взаємодіють між собою і викладачем, використовуючи моделювання життєвих і професійних ситуацій, ролеві ігри та методи, що дають змогу створити ситуації пошуку, співпереживання, суперечностей, ризику, сумніву, переконання, задоволення, аналізу та самооцінки своїх дій, спільне розв'язання проблем. Це насамперед таке навчання, в якому змінюється роль викладача, його функції. Викладач в інтерактивному навчанні є не тільки носієм інформації і певної суми знань, завдання якого — передати ці знання, а постійно й активно стимулює студента до самостійної творчої роботи, виконуючи роль проектувальника і консультанта. Крім того, інтерактивна діяльність передбачає організацію і розвиток такого спілкування, яке веде до взаєморозуміння, взаємодії, до спільного вирішення загальних, але значущих для кожного учасника завдань. Найвідомішими методами інтерактивного навчання є: кейс-метод, дискусії, метод проектів, ОДГ (організаційно-діяльна гра), рольові і ділові ігри, метаплан, тренінгові

заняття, командні конкурси і змагання. Широко використовуються також елементи і прийоми інтерактивного навчання в традиційних формах навчання вищої школи — робота в парах, у малих, робочих або творчих групах (МГ), мозковий штурм тощо.

Науковцями і практиками доведено і загальновизнано, що **інтерактивне навчання є ефективним методом стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності та сприяє**:

- оволодінню етапами навчальної діяльності;
- розвитку критичного мислення;
- збільшенню впевненості у власних силах;
- розвитку самостійності;
- формуванню позитивної Я-концепції;
- розвитку креативності;
- формуванню організаторських і комунікативних здібностей;
- формуванню відповідних життєвих і професійних компетенцій;
- підвищенню успішності.

Методологічну основу інтерактивного навчання становлять такі підходи:

1. *Діяльнісний підхід*, головна теза якого, що стосується розвитку особистості, полягає в тому, що людина виявляє властивості і зв'язки елементів реального світу лише у процесі діяльності й на основі різних її видів. Вченими доведено: студент добре засвоює те, що є предметом і метою його діяльності. Тому свідоме учіння передбачає, з одного боку, виконання навчаючим відповідних дій з навчальним матеріалом, а не просто його спостереження і прослуховування, а з іншого — перетворення засвоюваного матеріалу на основну мету цих дій, тобто розв'язування навчальних завдань. Відповідно до діяльнісного підходу, етапи засвоєння знань розглядаються разом з етапами засвоєння діяльності. Процес учіння з позицій дидактики становить організовану викладачем або самим студентом цілеспрямовану, самокеровану, відображально-перетворювальну діяльність з опанування знань, способів їх здобування, переробки та застосування.

2. *Особистісно-орієнтований підхід*. Одним аспектів сучасного реформування вітчизняної освіти є опанування нової філософії освіти і методологічна переорієнтація навчально-виховного процесу на розвиток особистості, формування її основних професійних компетенцій.

Основою особистісно-орієнтованої освіти є гуманізація, повернення вищої школи до особистості студента, вияв поваги й довіри до нього, розуміння його запитів, інтересів, цілей і водночас відповідний вплив на процес його формування. Гуманізація навчально-виховного процесу реалізується зокрема шляхом послідовної індивідуалізації педагогічного процесу — змісту, методів і форм навчання та виховання. Цей процес передбачає їх відповідність наявному досвідові й рівню досягнень студентів, спрямованості особистості, структурі її інтересів. Особистісно-орієнтована освіта — це не формування особистості з наперед визначеними властивостями, а забезпечення сприятливих умов для повноцінного виявлення і розвитку особистісних функцій студента.

3. *Системний підхід* передбачає, що знання вибудовуються у свідомості студента за схемою: основні наукові поняття — основні положення теорії — наслідки — застосування. Отже, студентів потрібно озброїти не лише фактичними знаннями теорії, а й методологічними, тобто знаннями про найважливіші елементи знань і структурні зв'язки між ними. При цьому елементами знань прийнято називати знання, для яких властива відносна самостійність, тобто такі, які в навчальному процесі стають об'єктом вивчення або засобом розв'язання теоретичних, практичних або навчальних завдань.

4. *Комплексний підхід* забезпечує ґрунтовні, міцні системні знання. Такий підхід є наслідком застосування закону діалектики, відповідно до якого кожне явище слід розглядати в усіх зв'язках і опосередкуваннях, брати кожне у єдності спільного, індивідуального й одиничного.

5. *Синергетичний підхід* (від англ. *synergy* — синергетика — співпраця, співдія) — науковий напрям теорії самоорганізації, що формулює принципи самоорганізації, які діють на всіх структурних рівнях матерії; сучасна наукова парадигма, що об'єднує знання про природу і людину, функціонування складних систем, матерію та дух, на методологічних засадах якої створюється суттєво нова картина світу. Методика надає людині якомога більше можливостей для саморозвитку в межах соціокультурних норм. Завданням освіти в цьому контексті є залучення особистості до соціального й гуманістичного шляху її можливого розвитку.

6. *Компетентнісний підхід* визначає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових життєвих і професій-

них компетентностей особистості, підсилює власне практичну орієнтованість освіти, акцентує увагу на її результатах.

Ефективність інтерактивного навчання забезпечується дотриманням таких *основних принципів:*

1. ***Принцип діяльності.*** Навчання через досвід. Створювати умови дослідження межі використання цих знань.
2. ***Принцип відкритості.*** Не тільки давати знання, а й показувати їх межі. Ставить учасника перед проблемами, вирішення яких лежить за межами досліджуваного питання.
3. ***Свобода вибору.*** Право вибору будь-якого суб'єкта діяльності, яке дається всім: і у виборі форм, і в можливості висловити власну точку зору.
4. ***Зворотний зв'язок.*** Регулярно контролювати процес навчання за допомогою розвиненої системи зворотного зв'язку: підбивати підсумки, оцінювати проведення семінару, дати можливість обговорювати сам процес навчання.

Ознаки інтерактивного заняття проявляються в особливостях взаємодії суб'єктів навчання, змісті і структурі, яка передбачає такі форми:

- Фізичну — змінюють робочі місця, вільно рухаються в приміщенні, пересаджуються, говорять, пишуть, слухають.
- Соціальну — активно взаємодіють з учасниками, ставлять запитання, відповідають на запитання, обмінюються думками.
- Пізнавальну — самостійно знаходять рішення проблеми, вносять доповнення і поправки, виступають (презентують, захищають) для здобуття професійного досвіду.

Таким чином, **інтерактивне навчання** — це навчальний процес, що ґрунтується на принципах гуманізації, демократизації, диференціації та індивідуалізації і становить соціально-мотивоване партнерство, центром уваги якого є не процес викладання, а організована творча співпраця рівноправних особистостей на рівні суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Методичні рекомендації щодо організації інтерактивного навчання

1. В роботі повинні бути задіяні всі учасники.
2. Потрібно забезпечити психологічну підготовку учасників. Деякі учасники можуть бути скуті, невпевнені в собі, тому перед початком заняття варто зробити розминку, заохочувати учасників до активної участі в роботі, створювати умови пси-